

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'1

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/32>**Даниленко Ю. А.**

Цзянсунський педагогічний університет (КНР)

ДЕЯКІ ЛІНГВАЛЬНІ Й ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ «ПОВНОТА»

У ХХ ст. лінгвісти починають активний пошук загальних закономірностей мови, так званих «мовних універсалій». Масштаб і глибина проблематики їх досліджень зумовлюють актуальність подальших розробок у цьому напрямку. Мета статті – висвітлити деякі лінгвальні й екстралінгвальні аспекти поняття «повнота». У роботі наведено перелік основних класичних праць, що присвячені теорії мовних універсалій, виокремлено мовні універсалії, подано окремі коментарі щодо поняття «повнота». Під мовними універсаліями розуміють будь-які явища, якості або риси, що притаманні всім або більшості мов. Проблеми мовних універсалій розв'язують у своїх працях такі вчені, як Ч. Хоккет, Дж. Грінберг, С. Ульманн, У. Вайнрайх, В. Вартбург, Р. Халліг, А. Вежбицька, Лисиченко Л. А. та ін. Людська мова є одним із фундаментальних засобів пізнання повноти буття. Розглядаємо поняття «повнота» як один із складників мовної картини світу. У статті подані деякі лінгвістичні та культурологічні коментарі щодо поняття «повнота». Наведено вибіркові приклади з математики та фізики (теорії нескінченного Всесвіту та множинності світів Дж. Бруно, числова послідовність Фібоначчі, категорія «нескінченність» для розрахунків у математиці (правило Лопітала), досягнення М. В'язовської у розв'язанні задач для 8 й 24 вимірів; створені людством певні норми виміру будь-якого обсягу, об'єму та технічні засоби для реєстрування вимірів), теології, загальні міркування щодо різноманітних проявів повноти. Аргументовано думку, що кожна людина має своє особисте уявлення про повноту, отже, не лише об'єктивізм, але й суб'єктивізм може бути підґрунтям при визначенні повноти. Перспективним є аналіз поняття «повнота» на матеріалі різних мов у лінгвокультурологічному аспекті, що дасть змогу деталізувати й поглибити деякі складники мовної картини світу.

Ключові слова: мовна картина світу, мовні універсалії, поняття «повнота», лінгвальні й екстралінгвальні коментарі, повнота буття.

Постановка проблеми. На початку ХХ ст. в загальному мовознавстві постають питання щодо пошуку загальних закономірностей людської мови, так званих «мовних універсалій». У другій половині минулого століття представники когнітивної лінгвістики започаткували дослідження концептуальних складників мовної картини світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Американський лінгвіст Б. Уорф зазначав, що кожна мова має свою філософію, а люди членують дійсність за рідною мовою [25]. Оволодіння рідною мовою і кількома іноземними – умова повноцінного існування сучасної людини в соціумі. Одне з важливих завдань сучасного мовознавства полягає в тому, щоб за специфічними проявами різних мов винайти, виокремити та дослідити

загальні універсальні закономірності людської мови.

Під мовними універсаліями розуміють будь-які явища, якості або риси, що притаманні всім мовам. Пошуки мовних універсалій почалися в академічних колах ще на початку ХХ століття [21]. Питанням семантичних універсалій присвячені праці С. Ульманна [19, 20], робота У. Вайнрайха «Дослідження теорії семантики» [23]. Деякі граматичні універсалії проаналізовано в праці Дж. Грінберга [11], загальні проблеми мовних універсалій окреслено в статті Ч. Хоккета [14]. На основі низки праць виокремлено універсалії дедуктивні й індуктивні (емпіричні), синхронічні та діахронічні, прості та складні, абсолютні та статистичні, універсалії мови та мовлення, лінгвальні й ек-

тралінгвальні. Ч. Хоккет наголошував на необхідності відкривати універсалії, а не вигадувати їх. Вивчення окремих мов та пошуки універсалій діалектично доповнюють одне одного [14]. Можливо використовувати матеріал багатьох різних мов: чим більше мов аналізується, тим детальніше можна схарактеризувати цілісну загальну картину явища, що досліджується. У процесі дослідження різних мов важливо використовувати єдиний термінологічний апарат і єдину систему аналізу.

Ч. Хоккет виокремив деякі ознаки устрою мови, які слід вважати універсальними. Зокрема, універсальними ознаками комунікативної системи мовлення є її відкритість, рухливість компонентів, дискретність, можливість зворотного зв'язку. Однією з ознак писемної системи є певна сталість. До фонологічних універсалій належить обов'язкова наявність системи голосних. Були визначені граматичні універсалії: кожна мова має граматичну організацію, універсальним є протиставлення класів ім'я vs дієслово, у кожній мові є власні імена та ін. Учений навів низку узагальнень: людське суспільство має мову, інші біологічні види її не мають, кожна мова має традиції, будь-яку мову можна вивчити, кожній мові притаманна інтонаційна система та ін. [14]. У процесі аналізу семантичних універсалій С. Ульманн указував на особливу роль лексичних констант – настільки важливих для людства явищ, речей, подій, що мають бути визначені в кожній мові [20]. У 1952 р. на Лондонському конгресі лінгвістів В. фон Вартбург презентував новаторський проект, розроблений разом із Р. Халлігом – загальну класифікацію понять, яку можна використати під час аналізу будь-якої мови. Виокремлені поняття було класифіковано за трьома розділами: «Світ», «Людина», «Людина й Світ». Зазначалося, що, якщо розробити єдину модель для словників різних мов, це дасть змогу на підставі отриманих результатів чіткіше побачити різницю чи збіги, характерні для цих мов [12].

Постановка завдання. Мета статті – висвітлити деякі лінгвальні й екстралінгвальні аспекти поняття «повнота», що зумовлює постановку таких завдань: 1) дати огляд основних класичних праць, присвячених теорії мовних універсалій; 2) виокремити мовні універсалії, пов'язані з поняттям «повнота»; 3) уточнити окремі лінгвальні й екстралінгвальні аспекти поняття «повнота».

Виклад основного матеріалу. У 60-х роках ХХ ст. в США почала формуватися когнітивна лінгвістика, формальною датою заснування якої є 1989 р. – час проведення наукової конференції

в Німеччині, де було оголошено про створення Асоціації когнітивної лінгвістики. На становлення цього напрямку вплинули психологія, психолінгвістика, логіка, культурологія та ін. Найбільш відомі його представники – Дж. Лакофф [16], М. Джонсон [15], Ж. Фоконье [9], Р. Дірвен [8] та ін. Когнітивістика спрямована на дослідження людського розуму, мислення, його зв'язку з мовою, ментальними та психологічними станами людини тощо. Сучасні когнітивні студії продовжують активно розробляти й вдосконалювати методологію досліджень мовної картини світу, уточнюють її концептуальні складники [5]. Зокрема, польська дослідниця А. Вежбицька визначила універсалію «все» як одну зі значущих універсалій у мовній картині світу [24].

На нашу думку, одним із складників мовної картини світу можна вважати поняття «повнота». В українській мові поняття «повнота» може бути репрезентовано лексемами *повнота, повний, повністю, все, усе*, іншими лексико-семантичними одиницями зі значенням повноти, зокрема й фразеологізмами та ін. Як інструменти аналізу поняття «повнота» доречно розглядати категорію кількості й категорію якості.

«Великий тлумачний словник сучасної української мови» дає таке трактування слову *повнота*: 1. Властивість за значенням «повний». 2. Вичерпна достатність, повний склад, необхідна кількість чого-небудь. // насиченість, змістовність. 3. Вищий ступінь чого-небудь. 4. Огрядність. 5. Вимірювання за об'ємом, поперечний розмір одягу або взуття [2, с. 814]. Наведемо деякі екстралінгвальні аспекти щодо поняття «повнота». Під повнотою розуміють вищий ступінь прояву будь-чого, наповненість, достатність, повну міру, максимальну кількість чи якість будь-чого. Повнота єдинична й множинна одночасно: будь-який прояв світу може бути представлено в модусі повноти.

У широкому сенсі під повнотою розуміють *Усе*, усе в усьому: фізичні об'єкти, простір і час, у яких ці об'єкти перебувають, закони Всесвіту й буття, ментальні прояви й людські уявлення, саму уяву про відсутність будь-чого. Сутність повноти по-своєму висвітлюють різні галузі науки: фізика, математика, логіка, психологія, філософія, теологія, історія, філологія тощо. Розуміння повноти в різних сферах людського знання має суттєві відмінності: у художній літературі ознаки повноти більш наочні для читачів; у філософії вони мають високий ступінь абстракції. Визначення повноти здобутих знань про деякі явища у фізичній науці (квантовій механіці, фізиці, фізиці елементар-

них часток, астрофізиці та ін.) повною мірою не розкрито навіть сьогодні (В. Гейзінберг [13], К. Шварц, Т. Гольдфарб [18], Дж. Нарлікар [17]).

Повнота в її найвищому прояві існування наближається до нескінченності. Ще в XVI столітті італійський філософ, астроном, математик і окультист Дж. Бруно почав розробляти теорії нескінченного Всесвіту та множинності світів [10]. Одним з основних законів гармонізації буття вважають число 1,618 – так зване золоте число, золотий перетин, золота пропорція, божественна пропорція, що зазвичай позначається грецькою літерою ϕ (фі). Воно асоціюється із числовою послідовністю Фібоначчі (0, 1, 1, 2, 3, 5, 8...), відкритою видатним італійським математиком середньовіччя Л. Пізанським (відомим як Фібоначчі), який довів її нескінченність. Багато природних явищ функціонує за законом цієї послідовності: рух при створенні еліптичних галактик, розміщення листя на деревах, структура мушлі равликів та ін. [6]. Вища математика використовує категорію «нескінченність» для розрахунків (правило Лопітала) [4]. У сьогоденні існують рішення задач для 8 й 24 вимірів. Задачу восьмивимірною випадку намагалися розв'язати протягом декількох століть, її розв'язання належить молодій українській дослідниці М. В'язовській. За цей винахід світового рівня у 2016 р. вчена отримала одну з найпрестижніших математичних нагород світу – Премію Салема. У 2017 р. вийшла стаття про розв'язання задачі у двадцятичотирьохвимірному просторі, над якою працювала М. В'язовська разом із колективом авторів [22]. Але все ще немає відповіді на питання, хто чи що існує в цих вимірах. Дуже часто люди не готові сприйняти, принаймні відразу, нову інформацію. Наприклад, відкриття Н. Коперника, Дж. Бруно, Л. да Вінчі певний час оцінювалися як суцільні вигадки, ідеї Н. Тесли, А. Ейнштейна та Дж. Максвелла – як непідтверджені гіпотези, а романи Дж. Свіфта, Ж. Верна, Г. Уелса – як фантазії. Новаторські ідеї деяких винахідників коштували їм життя (Дж. Бруно). Але, незважаючи на складний шлях пізнання, кожне відкриття людства доповнює і розширює загальне уявлення про повноту.

Досліджувати й оцінювати повноту намагаються також за допомогою порівнянь: одного з іншим, відомого з тим, про що знаємо менше. Важливо розуміти, наскільки ці порівняння відповідають дійсності. Можливо сприймати повноту й через її дискретні прояви. Набутки тисячоліть розвитку людської цивілізації створили певні норми виміру будь-якого обсягу, об'єму чи

засобу використання, аби мати можливість порівнювати «повне» з «неповним»: *літр, кілограм, склянка* (навіть психологічний тест «песиміст vs оптиміст»: *склянка напівпорожня чи наполовину повна?*), *тонна, океан* та ін. Те, що виходить за межі людських можливостей виміру, іноді намагаються пояснити за допомогою категорії нескінченності. Здобутки цивілізації поширюють спроможність людини об'єктивно реєструвати виміри за допомогою використання технічних засобів (космічні станції, космічні телескопи (наприклад, «Хаббл»), супутники, безпілотні літальні апарати, радіотелескопи, електронні мікроскопи, батискафи, радіолокатори, ехолоти, пристрої нічного бачення, комп'ютери, смартфони та ін.), що значно збільшує можливості як окремої людини, так і всього людства.

Кожна людина має своє уявлення повноти; деякі її прояви можна досягнути, визначити, класифікувати. Але кожен здатний із всієї повноти проявів сприймати лише той діапазон звуків, кольорів чи ознак, які привернули його увагу та які він фізично спроможний сприйняти. Це обмежує можливості сприйняття будь-чого повною мірою. Тоді повнота сприйняття – це частково суб'єктивне явище, що зумовлюється особистістю, свідомістю кожної окремої людини. Сприйняття повноти залежить також від створених самою людиною обмежень чи знищених нею перешкод і хибних поглядів. Отже, не лише об'єктивізм, але й суб'єктивізм може бути підґрунтям при визначенні повноти.

Спілкування – невід'ємна частина соціального життя, бо це один з основних засобів обміну знаннями, думками, поглядами, емоціями з іншими людьми. У будь-якому разі життя лише таке, яке людина з певних причин обрала для себе, вона сама робить вибір: з ким спілкуватися, а з ким – ні; які знання отримувати і як їх потім використовувати; які погляди поділяти, під яким впливом бути і якою мірою. Звичайно, мова йде про існування за демократичними принципами. Для кожного існує багато шляхів розвитку: чи самостійно обирати свою життєву позицію, чи під чийось впливом. Обравши свій напрямок й рухаючись ним, кожен також отримує знання з інших сфер, але сприймає й оцінює їх здебільшого крізь призму постулатів обраного ним напрямку.

Людство спілкується з навколишнім світом у багатьох його проявах: спостереження за природою, спілкування з Богом чи з вищими силами. Люди бачать зірки, і, хоча це загадка, існує там життя чи ні, вони шукають докази його наявності будь-де. Наука повсякчас робить відкриття:

макро- та мікросвіти потроху відчиняють невеличкі віконця, у які люди намагаються зазирнути. Але дуже часто важко сприйняти всю картину цілком чи її окремі деталі. Можливо, для цілісного одночасного сприйняття всіх нескінченних проявів повноти потрібен стан розуму, вільного від будь-яких умовностей, прив'язок і забобонів. Зазвичай кожен із всеохоплюючої повноти явищ виокремлює для себе частини або напрямки того, що він спроможний сприйняти, зрозуміти, проаналізувати, вивчити, тобто те, що стане досяжним для усвідомлення. Людина напрацьовує певну обізнаність, наближаючись до досягнення повноти в обраному напрямку, дехто – у декількох. Збільшення кількості напрямків і глибина усвідомлених знань призводить до набуття нею академічного рівня. Можна було б уважати носія академічних знань усебічно обізнаною людиною, але ті, хто отримав знання такого рівня повноти, дуже часто повторюють вислів Сократа: «Я знаю те, що я нічого не знаю».

Мова є одним із суттєвих засобів репрезентації різноманітних явищ Всесвіту. У «Біблії» написано: «Споконвіку було Слово...» («Книга Євангелія від святого Іоанна») (1.1) [3]. Пояснення про появу різних мов міститься в «Старому Заповіті» (будівництво Вавилонської башти) (Буття 11.1 – 11.9) [1]. Протягом багатьох століть люди намагаються дійти порозуміння між собою: вивчають свою мову та інші, порівнюючи їх між собою, з'ясовують спільні риси та відмінності між мовами, пропонують усе нові універсальні теорії дослідження різних мов. Мова невинно розвивається, що дає змогу описувати, характеризувати, уточнювати окремі явища, реалії, феномени, артефакти цього світу. За допомогою мови намагаються досягнути порозуміння (чи хоч б наблизитися до нього) між людьми своєї та інших націй, дійти можливості зрозуміти послання, що дійшли від людей з інших епох.

Висновки. Повнота опису явищ Всесвіту залежить від ступеня їх вивченості. Розвиток людства призводить до формування метамови в різних галузях людського знання: фізика, математика, астрофізика, генетика, медицина, література, живопис, музика тощо. Останнім часом мова суттєво збагачується шляхом поповнення термінологічної бази сучасної науки. Наприклад, специфічна промислова термінологія з'являється швидше, ніж терміни та їх тлумачення фіксуються у відповідних словниках; запозичення, сленгові одиниці – це активні канали поповнення мовного тезаурусу. Людина спочатку оволодіває мовою, а вже потім – певними науками (хімією, геодезією, астрономією та ін.), оскільки саме за допомогою мовного інструментарію (звук, літери, слова, символи та ін.) можна побудувати інші форми різної складності, змісту, розміру, призначення (вірші, філософські трактати, закони фізики та ін.) – усе залежить від індивідуальних когнітивних можливостей і практичних потреб конкретної людини. Тому мова для людей є фундаментальним засобом пізнання повноти буття.

Постійні зміни є константою нашого світу. Безліч цих змін безупинно доповнює та трансформує людське уявлення про повноту. Спираючись на здобутки минулого, мова постійно реагує на потреби часу. Л. Блумфільд зазначав, що найбільш корисними узагальненнями, що стосуються мови, є індуктивні узагальнення [7]. Виокремлення та дослідження мовних універсалій і досі залишається актуальною проблемою сучасного мовознавства. Уважаємо перспективним аналіз поняття «повнота» на матеріалі різних мов у лінгвокультурологічному аспекті, що дасть змогу деталізувати й поглибити характеристики деяких складників мовної картини світу. Результати подальшого аналізу можуть бути використані в розробках з компаративістики, етнолінгвістики, соціолінгвістики, етнології та ін.

Список літератури:

1. Біблія. Старий Заповіт. Книга Буття. Буття 11. URL: <https://www.wordproject.org/bibles/uk/01/11.htm#0> (дата звернення: 11.01.2024).
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, 2002. 1440 с.
3. Книга Євангелія від святого Іоанна. Розділ 1. Вічне Слово – Син Божий. URL: <https://bible-book.org/uk/john/1> (дата звернення: 23.12.2023).
4. Вища математика в прикладах і задачах. Київ, 2009. 594 с.
5. Лисиченко Л. А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу. Харків, 2009. 191 с.
6. Ознайомлення із золотим перетином URL: <https://www.adobe.com/ua/creativecloud/design/discover/golden-ratio.html> (дата звернення: 8.01.2024).
7. Bloomfield L. Language. University of Chicago Press, 1984. 580 p.
8. Dirven R., & Vanparys, J. Current Approaches to the Lexicon. Frankfurt am Main, 1995. 523 p.
9. Fauconnier G. Mappings in Thought and Language. Cambridge, 1997. 205 p.

10. Giordano Bruno URL: <https://www.britannica.com/biography/Giordano-Bruno> (дата звернення: 5.01.2024).
11. Greenberg G. *Universals of Language*. Cambridge, 1966. 366 p.
12. Hallig R. & Wartburg W. von. Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas. *Abhandlungen der deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*. Klasse für Sprachen. Literatur und Kunst. Heft 4. Berlin, 1952. 140 p.
13. Heisenberg W. Über den anschaulichen Inhalt der quantentheoretischen Kinematik und Mechanik. *Zeitschrift für Physik*. Vol. 43, 1927. P. 172–198.
14. Hockett C. F. Linguistic elements and their relations. *Language*. 37, 1961. P. 29–53.
15. Johnson M. *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. Chicago, 2013. 273 p.
16. Lakoff G. *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago, 1990. 632 p.
17. Narlikar J. V. *Violent Phenomena in the Universe*. (Dover Science Books). Dover Publications, 2007. 240 p.
18. Swartz C. E., & Goldfarb T. *A search for order in the physical Universe*. State University of New York at Stony Brook, 1974. 315 p.
19. Ullmann S. *The Principles of Semantics*. Oxford, 1957. 346 p.
20. Ullmann S. *Semantics: An Introduction to the Science of Meaning*. Oxford, 1962. 278 p.
21. *Universals of Language: Report of a Conference Held at Dobbs Ferry, New York, April 13–15, 1961*. Literary Licensing, 2012. 288 p.
22. Viazovska Maryna URL: <https://bookofproofs.github.io/history/20th-century/viazovska.html> (дата звернення: 8.01.2024).
23. Weinreich U. *Explorations in semantic theory*. (Janua Linguarum. Series Minor, 89). Walter de Gruyter, 1972. 128 p.
24. Wierzbicka A. *Semantics, Culture, and Cognition. Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations*. Oxford University Press, 1992. 496 p.
25. Whorf B. L. *Language, Thought and Reality: Selected Writings*. Cambridge, Massachusetts, 1964. 290 p.

Danylenko I. A. SOME LINGUAL AND EXTRALINGUAL ASPECTS ON THE CONCEPT “COMPLETENESS”

In the XX century linguists began an active search for general patterns of language, the so-called “language universals”. The scale and depth of problems in the study of linguistic universals determine the relevance of further developments in this direction. The purpose of the article is to provide some lingual and extralingual comments on the concept “completeness”. The paper gives a list of the main classical works devoted to the theory of linguistic universals, highlights some linguistic universals, and provides separate lingual and extralingual notes on the concept “completeness”. Linguistic universals are understood as any phenomena, qualities or features inherent in all languages or most languages. The problems of linguistic universals are solved in their works by such scientists as C. Hockett, G. Greenberg, S. Ullmann, U. Weinreich, W. Wartburg, R. Hallig, A. Wierzbicka, L. Lysychenko, etc. Human language is one of the fundamental ways of understanding the completeness of being. The concept “completeness” is considered as one of the components of the linguistic picture of the world. The article provides some linguistic and cultural comments regarding the concept “completeness” (selected examples from mathematics and physics, theology, general considerations on various manifestations of completeness). It is revealed the opinion that each person has his own personal idea of completeness, therefore, not only objectivism, but also subjectivism can be the basis for determining completeness. A promising analysis of the concept “completeness” on the material of different languages in the linguacultural aspect, that will enable to detail and deepen some components of the linguistic picture of the world.

Key words: *linguistic picture of the world, linguistic universals, the concept “completeness”, lingual and extralingual comments, completeness of being.*